

трьох парафій Київського Патріархату – в місті Макарові, в селах Ясногородка та Маковище Макарівського району. 26 грудня в селі Ружки Таращанського району було спровоковано протистояння з активним залученням правоохоронців.

В умовах наростання міжконфесійної напруженості Віктор Янукович, як гарант конституційних прав усіх українських громадян незалежно від їхнього віросповідання, уже майже рік демонстративно ігнорує не лише «розкольницького» Патріарха УПЦ КП Філарета, а й глав інших, визнаних у церковному світі конфесій. Наприклад, члени Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, яка діє з 1996 року і включає в себе представників понад 95 % релігійних громад України, на своєму засіданні 4 листопада 2010 року відзначили, що на всі письмові пропозиції з їхнього боку щодо організації зустрічі з В. Ф. Януковичем від Адміністрації президента досі отримана лише одна відповідь: «це питання опрацьовується». З допомогою засобів масової інформації у свідомості українців утверджується думка, що Кіріл є зверхником, ідеологом та натхненником не лише Російської православної церкви, а й Православної церкви мало не у вселенському масштабі. Зокрема, під час літнього візиту Кіріла патріарха хроніка була обов'язковою для кожного випуску теленовин. Перший Національний провів трансляцію наживо, як мінімум, п'яти очолюваних Кірілом богослужінь, ігноруючи заходи інших церковних ієрархів. Втім, ще більше запитань з приводу того, чиї інтереси – України чи Московського Патріархату – відстоює Віктор Янукович, викликало нагородження ордену князя Ярослава Мудрого V ступеня одного з апологетів ідеї «Руського міра» та лідерів українофобського крила УПЦ МП, митрополита Одеського та Ізмаїльського Агафангела. Причому зроблено це було з нагоди... Дня незалежності.

Отже, зростання впливу Московського патріархату, яке відбувається за активного адміністративного сприяння з боку влади, свідомий український загал не може ігнорувати. Це вже боротьба не юрисдикцій, а ідентичностей. Очолювана Кірілом церква готова за російським зразком ідейно обґрунтовувати й активно пропагувати «Богом даність» цієї влади і відповідними гаслами сприяти наступу на громадянські права.

Можна зробити деякі висновки. 1. Національною церквою є церква будь-якої конфесії, яка функціонує в певний істо-

ричний період, і, опираючись на свою традицію та набувши етноконфесійної специфіки, сприяє поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації, користується національною мовою як богослужбовою та має значний рівень поширення серед населення певної країни чи території. 2. Кожна національна держава з необхідністю в контексті своїх життєвих і стратегічних інтересів формує та реалізує геоконфесійні інтереси нації як особливу зацікавленість до міжнародних відносин у сфері релігійно-церковного устрою. Така позиція держав, окрім духовно-морального та соціально-культурного аспектів, зумовлюється також їхньою турботою про національну безпеку в новітню епоху духовно-інтелектуальних експансій. 3. Утворення єдиної православної церкви України, а тим більше Української християнської церкви, якщо реально оцінювати ситуацію, стане можливим лише тоді, коли весь народ України буде зорієнтований на побудову суверенної держави, прийматиме за свій процес національного відродження в ній, знехтує вірою в необхідність жити у підпорядкуванні зарубіжним релігійним центрам, ставитиме в основу своєї віри витокову суть християнства, а не його пізніші організаційні чи обрядові нашарування й форми. 4. Сьогодні в епоху зростання впливу Московського патріархату завдання свідомого українського загалу – протидіяти цьому на всіх можливих рівнях, наголошуючи на пріоритетності завдання відокремлення держави від церкви та відсторонення зовнішніх «гравців» від участі у міжконфесійних відносинах в Україні, з тим, щоби конфесійний чинник не став каталізатором міжрегіонального і громадянського протистояння.

1. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні [Текст] / М. Грушевський. – Львів: З друкарні наукового товариства ім. Шевченка, 1925. – 192 с.
2. Здіюрок С. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти [Текст] / С. Здіюрок. – К.: Знання, 1993. – 232 с.
3. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник [Текст] / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.
4. Кох Г. Теорія III Риму в історії відновленого Московського Патріархату [Текст] / Ганс Кох. – Мюнхен, 1953. – 329 с.
5. Крамар О. Влада та її церква [Текст] / О. Крамар // Український тиждень. – 2011. – № 2 (167). – С. 10–12.
6. Липинський В. Релігія і Церква в Україні [Текст] / В. Липинський. – К.: Либідь, 1995. – 127 с.
7. Суютінова Л. Молодь, релігія і трансформація суспільства [Текст] / Л. Суютінова // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 (9). – С. 114–121.
8. Філософія: Навчальний посібник [Текст] / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.; ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – 584 с.

Тетяна Талько

Етнорелігійний ренесанс в Україні і проблема помісності християнської Церкви

Аналізуються погляди прибічників концепції релігійного етніцизму, критичні по відношенню до ролі і значення християнства в житті сучасної української спільноти у взаємозв'язку з проблемою помісності християнської Церкви.

The views of supporters of the concept of religious ethnicism, critical towards the role and importance of Christianity in life of the modern Ukrainian community in connection with the problem of the Local Christian Church are analyzed.

Актуальність досягнення взаєморозуміння між представниками різних релігійних напрямків, що нині існують в Україні, не викликає сумнівів, оскільки соціальна напруга, обумовлена кризовим характером буття української спільноти, може суттєво посилюватися за рахунок релігійних протистоянь та зниження рівня традиційної толерантності українців у питаннях віри.

Останнім часом українське суспільство переживає етнорелігійний ренесанс, який породив велику кількість релігійних громад української національної віри та неоязичницьких рухів, що відштовхуються від цілком зрозумілого та очевидного у своїй правоті принципу: українці мають право на свою власну рідну релігію на своїй рідній землі,

передану рідною мовою. Щоправда з останнім твердженням часто-густо бувають казуси, бо багато лідерів цього руху розповсюджують свої ідеї, послуговуючись російською, а не українською мовою. Зазвичай тексти подібного штибу починаються із заяв про те, що українцям повернуть істинне розуміння оточуючого світу, істинний сенс життя на Землі, що існували багато тисяч років «до приходу християнства на нашу Православну землю» [5, с. 3]. З такими заявами перегукуються розмісли послідовників концепції релігійного етніцизму, які заявляють, що розробка подібної концепції «викликана прагненням протистояти глобальному біблійному супернаціоналізму» [3, с. 27].

Вітчизняні теоретики етнорелігійності заявляють про своє прагнення протистояти створенню мультирасового суспільства, «нав'язливу пропагандованого американськими глобалістами». Засновуючи на протиставленні природного етносу як суспільного організму неприродності створюваного глобалістами механістичного мультирасового суспільства з нав'язаними йому «загальнолюдськими цінностями», завдяки чому «управління ним стає все легшим, водночас примітивнішим і, по суті, переростає в злочинне» [3, с. 21], вони твердять про необхідність повернення українців до «віри пращурів», яка здатна спрямувати етнос до самозбереження. Зокрема, С. Г. Лозко підкреслює, що нині найбільш новаторською спробою узгодити життя етнічних спільнот з їхніми автохтонними духовними системами є етнорелігійний ренесанс, який «може стати альтернативою глобалістичному релігійному засиллю іноземних місій і церков» [3, с. 27]. Протиставляючи глобальному пресингу альтернативний методологічний підхід до вивчення глобальних проблем, який ґрунтується на ідеї, що причину всіх соціокультурних явищ слід шукати в етнічному, а етносам, заради самозбереження, необхідно виходити із національного імперативу як основного аксіологічного принципу, вже згадувана вище Г. С. Лозко пише: «Вагому роль у цьому глобальному міксері відіграють світові інтернаціональні релігії, в яких усереднюється як сама особистість, так і все суспільство, нівелюються їхні самобутні витокові цінності та мораль» [3, с. 23].

Важливо розібратися, чи модна нині критика християнства та його ролі в житті української спільноти є достатньо аргументованою, а також з'ясувати причини, які спонукають сприймати християнство як ідеологію, за допомогою якої маніпулюють масовою свідомістю. Більш того, чи справедливо говорити про етнорелігійний ренесанс як антагоністичний по відношенню до християнства рух і, чи справді, після багатьох століть укорінення християнської віри в духовній культурі українського народу, християнство продовжує бути чужим, утверджуючи на наших теренах не український, а єврейський національний імператив, як про це наполегливо твердять вітчизняні послідовники концепції релігійного етніцизму.

Не вдаючись в лівобічні та правобічні моделі, які нібито визначають сутність релігійних систем, хотілося б акцентувати увагу на запитанні С. Г. Лозко: «Чи є національний імператив у християнстві?» Відповідаючи на нього, науковець пише: «Є, але не український, а єврейський» [3, с. 25]. Відповідно, хотілося б поставити питання, а чи є, насправді, національний імператив у язичництві, чи це також розповсюджена міфологема? Здається, що сама науковець дає на це відповідь. Виокремлюючи сенс етнічних релігій, вона протиставляє іманентність животворних сил Природи, з якими вільно спілкувалася людина як з космічним праотцем, трансцендентності Бога у світових релігіях [3, с. 24]. Але ж здатність до трансцендування – це те, що відрізняє людину від усіх інших живих істот. Відтак, тут не йдеться про національне. Трансцендування Бога свідчить про розвиток антропологічної рефлексії, зміну парадигми синкретичного співіснування людини і природи та вихід на більш високий рівень самоусвідомлення, що неможливо без виокремлення людини із оточуючого світу. Та й взагалі, чи завжди етнічне краще за загальнолюдське? Відповідь очевидна: ні. Насправді, за пошуками «нової – старої» релігійності ховається більш глибока причина – наше невдоволення нинішнім способом соціального співіснування і тією роллю, яку відіграє сьогодні у нашому бутті християнство, особливо Церква, яка, на жаль, через конфлікти і політичні інтриги втратила авторитет духовного проводира нації.

Під загрозою знищення людство починає усвідомлювати, що рішення проблеми виживання пов'язане зі зміною аксіології еґотичного існування на принцип співіснування, заснованого на християнській заповіді любові до ближнього. Ця заповідь жодним чином не заважає утвердженню ідеалів збереження рідної природи, якісно відмінного ставлення до природних багатств, раціонального природокористування і природо-відтворюючих технологій. І для цього зовсім не потрібно повертати людину до магічного світо-уявлення, наполягаючи на відтворенні містичного, ірраціонального характеру взаємозв'язку людини з рідною землею та її природою, як це роблять послідовники етнорелігійності.

Слід підкреслити, що християнство віддавна займало виключно важливе місце в житті української спільноти, визначальним чином впливаючи на процес її формування та розвитку. Досліджуючи проблемні аспекти сучасного існування християнської релігійності, які провокують розвиток неорелігійних рухів на наших теренах, зупинюся на деяких болючих моментах.

Відсутність «своїєї» єдиної української християнської Церкви, очевидно, і спонукає до тверджень, які, зокрема, звучать з вуст вище згадуваних прибічників етнорелігійності про чужорідність для нашого народу християнської релігії, хоча є очевидним, що за багато століть існування на нашій землі, супроводжуючи і підтримуючи український народ у історичних перипетіях та негараздах його долі, ця релігія вже давно набула специфічного національного забарвлення. Життя християнської церкви на цих теренах було таким же складним і неоднозначним, як і наша історія. Церква не завжди була провідником панівної ідеології, і не завжди «піддавала остракізму власну націєтворчу ідеологію».

Сьогодні питання про «свою релігію» в Україні насамперед перегукується з проблемою помісної церкви. На жаль, останнім часом навіть про саму можливість формування толерантного відношення до ідеї створення єдиної Помісної Православної Церкви України вже не йдеться, хоча є очевидним: якщо Україна збереже свою незалежність, українська спільнота рано чи пізно буде мати свою помісну церкву. Взагалі останнім часом дві взаємопов'язані позиції у сфері релігійності визначають характер взаємодії українців чи на засадах конфліктності, чи толерантності. Перша пов'язана з можливістю (все ще лише можливістю!) створення єдиної помісної Православної Церкви України, а друга – із толеруванням екуменічних настроїв у церквах різних християнських конфесій.

Боротьба російського православного кліру за «канонічні території проповіді», що посилилася над усяку міру останнім часом, провокує наростання конфліктності серед простих віруючих, які під впливом соціокультурних і, особливо, політичних та економічних факторів втратили значну частину своєї традиційної довіри й толерантності по відношенню до служителів культу. Не маючи чітко артикульованої мети, українське духовенство не може протистояти цінностям суспільства споживання і не є авторитетом для молоді, яка все частіше звертається до альтернативних неорелігійних утворень та сект, яким довіряє свої болючі питання, зокрема, і сенсожиттєві, та намагається віднайти відповіді на свої духовні запити. Православна церква, заглиблена у свої внутрішні суперечки, втрачає авторитет духовного наставництва. Хоча за аргументацією різних сторін конфлікту проблема виглядає досить складною, об'єктивно вона полягає в розвитку екуменічного руху, першим етапом якого буде утворення на місці трьох православних юрисдикцій (двох Київських і однієї Московської) єдиної Православної Церкви України.

Вітчизняний дослідник С. Здіорук відмічає, що ідея заснування своєї Помісної Православної Церкви упродовж багатьох віків неодноразово піднімалася фундаторами української державності [2, с. 143]. Своїм корінням вона сягає ще часів великого Київського князя Ярослава Мудрого. Митрополит Іларіон у «Слові про Закон і Благодать» вказував на велич руської церкви.

Слід зазначити, що візантійські, слов'янські й латинські впливи, привнесені в релігійність нашого народу разом із хрещенням Русі, в епоху середньовіччя розвинулися в окремі традиції, що призвело не лише до релігійних протиріч, непорозумінь та зіткнень, а також і до соціальних та культурних конфліктів. Ця конфліктність підсилювалася ще й тим, що кожна із трьох традицій випрацювала своє розуміння помісності церкви.

Нині для багатьох дослідників є очевидним, що витоки проблеми нетолерантного відношення до помісності Церкви слід шукати у розділенні єдиної апостольської християнської Церкви у 1054 р. на східну – православну і західну – католицьку. Цей розподіл гостро поставив перед тогочасною Церквою та віруючими проблему вибору між Римом і Константинополем. Ця трагічна дилема нашої Церквою була вирішена досить мудро, на засадах компромісу [4, с. 5]. Толерантність як визначальна риса релігійності нашого народу, виявилася у тому, що була прийнята духовна традиція і Риму, і Константинополя.

У XVII–XX ст. перед Київською Церквою знову постала проблема вибору, але тепер ішлося про вибір між Римом і Москвою. Керуючись толерантністю, Церква намагалася «пройти між крапельками», але втратила свій патріархат і коїнію з церквами-сестрами, що стало у XX ст. історичною підставою для виникнення вчення про помісну церкву, яке сформувалося під значним впливом духовної діяльності львівських митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого.

Завдяки Шептицькому були розширені екуменічні завдання Церкви. Він визначив причини, що заважали Українській Греко-Католицькій Церкві реалізувати ідею помісності, вказав на можливість єднання греко-католиків із православними і вирішення проблеми Київського патріархату. Митрополит намагався створити прийнятну модель єдності Московської Церкви зі Вселенською.

Й. Сліпий, багато роздумуючи про відносини між Церквою і культурою, прийшов до висновку, що прикладом неправильного розуміння характеру цих відносин була культурна експансія російської Церкви по відношенню до української, що спровокувало захисну реакцію з боку останньої у формі самоізоляції. Рішенням проблеми гармонійної взаємодії між Церквою і культурою Сліпий вважав розвиток помісності кожної з Церков. Патріарх, переймаючись проблемою зв'язку діаспорної Церкви з матірною в Україні, розробив ідею «помісності церкви у просторі». Він показав коріння помісного мислення в посланнях ап. Павла і продовження цього мислення в Київській Церкві (помісність у часі). Теологом було сформульовано сім критеріїв, згідно з якими можна оцінити ступінь помісності кожної Церкви. Повноту помісності Української Церкви Сліпий вбачав в її патріаршому статусі. Помісність Церкви проявляється також у сопричасті як моделі її відносин з іншими Церквами. На основі цих поглядів сьогодні розвивається ідея помісного екуменізму.

Порівнюючи уявлення про помісну Церкву, характерні для православного, католицького та протестантського богослов'я, слід відмітити, що кожен підхід має свої переваги і недоліки. Латинська теологія визначає помісну церкву як співтовариство, що виникло на основі єдності віри, євхаристії, єднання навкруг свого єпископа, який перебуває у єдності

із єпископом Риму. М. Бендик, зауважуючи, що в основі латинської еклезиології лежить досить невизначене поняття партикулярності, ставить ряд цілком слушних питань: чи має помісна Церква в собі всі засоби спасіння; чи можемо вважати помісними (партикулярними) Православні Церкви, котрі не мають такої єдності й не перебувають у ній; чи можливо говорити про єдність Церков у одному сопричасті, якщо єдність у перспективі діалектики «частина-цілість» виглядає як інкорпорація частини в цілість, а уніфікація в понятті «партикулярний» переважає над розмаїттям частин? [1, с. 11]. Поряд із терміном «партикулярний» вживається поняття «локальна Церква». На думку дослідників, цей термін підкреслює історичний аспект в утворенні й розвитку кожної конкретної Церкви [1, с. 11]. М. Бендик слушно зауважує, що в умовах досить поширених нині міграційних процесів поняття «локальна Церква», взяте лише в географічному й територіальному вимірі, постійно створює небезпеку акультурації та прогресуючої асиміляції культурної меншості, діаспори, члени якої по суті є однією Церквою, котра становить єдине культурне ціле. «Ігнорування існуючого стану речей породжує як наслідок глибоку кризу тотожності серед членів однієї й тієї ж Церкви, розсіяних по цілому світу», – підкреслює дослідник [1, с. 12].

Протестантські мислителі, починаючи з XIX ст., вживають термін «автохтонна церква», на якому засновується сучасне уявлення про сутність помісної церкви. Східна церква базує поняття помісності на вченні кападокійських отців, які розрізняли «особу» Бога і його «природу». Вона відносить єдність до природи Церкви, яка створюється у процесі спілкування в любові. Тринітарне богослов'я стверджує, що кожна помісна Церква є іконою Божої Особи. Особова неповторність, як умова динамічної єдності Церкви, являє її помісність. Східна еклезиологія розглядає помісну Церкву тільки у єдності-спілкуванні із Вселенською Церквою. Відмова у спілкуванні чи втрата духовного любовного спілкування між церквами чи спроби домінування розглядаються як фактори, що вказують на негаразди в духовному житті конкретної Церкви.

Вищенаведене спонукає до висновку, що процес налагодження взаєморозуміння між представниками етнорелігійних рухів та християнами є вимогою часу. Зняття напруги у спілкуванні послідовників різних релігій в Україні є нагальною проблемою, вирішення якої потребує глибокої аналітичної роботи й налаштованості на толерантне відношення і діалог, який продемонструє здатність до сприйняття позиції опонентів та повагу до різних духовно-релігійних традицій. Вирішення внутрішніх проблем розвитку християнських Церков в Україні, створення єдиної Помісної Православної Церкви України, налагодження міжконфесійного діалогу християнських церков сприятиме зниженню рівня конфліктності в українському суспільстві і збереженню етносу.

1. Бендик М. Помісність Церков у Вселенській Церкві в навчанні львівських митрополитів українського обряду XX століття / Мирон Бендик. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 256 с. 2. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XX1 століття: Монографія / С. І. Здіорук. – К.: Знання України, 2005. – 552 с. 3. Лозко Г. С. Постхристиянська модель національно-екзистенційної методології / Г. С. Лозко // Наукові записки. Серія «Культурологія» (Проблеми культурної ідентичності та культурний проект Європи. Матеріали міжнародної наукової конференції 24–25 квітня, Острого – 2009). – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип. 4. – С. 20–32. 4. Мудрий С. Передмова / Софрон Мудрий // Бендик, о. д-р Мирон. Помісність Церков у Вселенській Церкві в навчанні львівських митрополитів українського обряду XX століття. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 256 с. 5. Сва С. Н. Православные Веды. Книга Дохристианского Православия / Святослав Николаевич Сва. – К.: «Файр», 2010. – 60 с.